

GALANTY I GALANCIE JAKO LEKSYKALNE WYKŁADNIKI STOPNIA NATĘŻENIA CECHY W GWARACH I POLSZCZYŹNIE OGÓLNEJ

W polszczyźnie ogólnej oraz w gwarach funkcjonują leksykalne środki, za pomocą których możemy wyrażać różne wartości określonej cechy. Są nimi najczęściej przysłowki (stopnia i jakościowe¹) komunikujące o różnym stopniu natężenia cechy wyrażonej przez przymiotnik, np. *bardzo głęboki, prawie pusty, całkiem ładny*, lub przez czasownik informujący o właściwościach, stanach podmiotu, np. *bardzo smucić się, przeraźliwie się nudzić, niezmiernie dziwić się*, oraz o ich nabywaniu lub nadawaniu, np. *mocno się ubrudzić, bardzo przytyć* [zob. Grzegorzczkowska 1975, 37–38, 64–70]. Na grupę leksemów wskazujących na stopień natężenia cechy składają się zarówno środki określające intensywność cechy nazywane inaczej intensyfikаторami (np. *bardzo, wielce, dalece*) [zob. Janus 1981, 5, 15] lub jej brak (tzw. dezintensyfikatory, np. *trochę, nieco*), jak i szerzej – jej gradację wyrażającą kompletność (np. *całkiem, zupełnie*), niepełność lub wystarczającą ilość, dostateczność cechy (np. *dość, dosyć, odpowiednio*) oraz jej nadmiar (np. *zbyt, zanadto*) [Bałabaniak 2013, 68]. W polszczyźnie podobną funkcję mogą spełniać również przymiotniki, które np. w zestawieniach typu *całe modre niebo, całe szerokie żelazo, cały drewniany plug* oznaczają pełny stopień cechy [Osowski 2012, 94; KSGP PAN]. Znaczenie wyrażen gradacyjnych² mogą zachowywać niektóre przymiotniki w konstrukcjach typu *kolosalny wysiłek, ogromny kłopot, szalony apetyt*.³

Wśród różnorodnych leksykalnych wykładników gradacji cechy pojawiających się w gwarach i regionalnych odmianach polszczyzny ogólnej odnajdujemy przymiotnik *galanty // galantny* i pochodzące od niego

¹ Zob. Grzegorzczkowska 1975, 44.

² Termin: *wyrażenie gradacyjne* za D. Bałabaniak [2013, 59] odnośnie do leksykalnych wykładników gradacji.

³ Elżbieta Janus traktuje tego typu przymiotniki i pochodzące od nich przysłowki jako wykładniki intensywności o różnej postaci formalnej [zob. Janus 1977; 1981]. Takim przymiotnikowym określnikom gradacji D. Bałabaniak przypisuje status „meta” i nazywa *metapredyktorami przymiotnikowymi* lub *quasi-przymiotnikowymi*, por. Bałabaniak 2013, 118–120.

przysłówki: *galancie*, *galańcio* i *galanto*. Są to leksemy o gwarowej proveniencji, znane na dość dużym obszarze Polski, rejestrowane przede wszystkim w Wielkopolsce, oprócz części południowej [zob. AJW, mp. 878, 879, cz. 2: 178–183], i w sąsiadujących z nią gwarach dawnej ziemi sieradzkiej i łęczyckiej, na Kujawach [SGKuj], ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej [Maciejewski 1969], na terenie Małopolski (przede wszystkim północnej) [por. AGK, mp. 498, SL] oraz sporadycznie na Mazowszu i na Śląsku [zob. SGŚ, SGP PAN]. Ich charakterystyczną cechą jest dość rozbudowana wieloznaczność, o czym przekonują dane zamieszczone w *Słowniku gwar polskich* [SGP PAN].

Podstawowe i prawdopodobnie prymarne znaczenie wyrazu *galanty* i jego rozszerzonego o pusty semantycznie formant *-ny* wariantu *galantny* [zob. Karaś 1959] w gwarach, tzn. „ładny, piękny, elegancki, zgrabny, porządny, grzeczny, uprzejmy”, np. *galantny x^oopák*, Wilków, pow. kielecki; *sprav'e sob'e galante ubrańe*, Nadrybie, pow. łęczyński; *kupiłym kaszkit, dołym štury złote. Zowszym [owszem] galantny, ino gniecie mnie w łysine*, Morzysław, obecnie dzielnica Konina; *to galynty byu ptok ładny*, Sędzin, pow. aleksandrowski; *galantny chuepok, galantno ževuša*, szamotulskie [SGP PAN]; *to było galante ubranie na wyjście*, Łabiszyn, pow. żniński [SGKuj]; *Dziolche se szukoł, zeby była galanto ładna*, Topolice, pow. opoczyński [SGP PAN, SGM]; *galanty 'schludny, ładnie ubrany'* [Nowak 2012]; *chłopak galantny, młody 'elegancki'*, Rembówko, pow. ciechanowski [KSGP PAN]; *to ci jes galantny xop*, Pilchowice, pow. gliwicki [SGŚ, X, 13]; *Z tego Hynusia taki galantny synek*, śląskie [SGŚ, X, 13] oraz powstałego od niego przysłówka *galancie // galanto* 'ładnie, pięknie, porządnie, elegancko', np. *galańće še ubrau* 'elegancko', Wilków, pow. kielecki; *zebyś ty matko nie światowała to byłoby galańćiej* 'piękniej' *koło chałupy*, ok. Kielc; *bez to galańće páchńe*, Trzebina, pow. opoczyński [SGP PAN, SGM], *galańće vyglúndo* [AJW, cz. 2., 182]; *galanto* 'strojnie', ok. Knyżyna [Rembiszewska 2007, 145] wiąże się z jego pochodzeniem. Jest to bowiem przymiotnik utworzony od rzeczownika *galant*⁴ 'elegancki' znanego w polszczyźnie od XVII w. [zob. Linde, Słstp, SW, SWil, ESJXPXVII, Dor], który współcześnie traktowany jest jako wyraz przestarzały [PSWP], a oznacza człowieka „niesłuchanie grzecznego i uprzejmego, szczególnie w stosunku do kobiet, przy tym modnego i eleganckiego”. W gwarach polskich, zapewne pod wpływem tego znaczenia, *galantem* nazywano nie tylko człowieka dobrze ubranego, eleganckiego, por. *galant – mocńe vystrojony*, leszczyńskie [AJW, XI, 181, pkt 75]; *ale ze ćeb'e tera jes galant*, Pilchowice, pow. gliwicki [SGŚ, X, 12], ale także kawalera starającego się o rękę panny, konkurenta, ukochanego, por. *miałach ja galantów*, Śląsk Cieszyński, Mosty, cz. czeskiego Cieszyna; *vižauax će ze tfojım galantym* [SGŚ, X, 12, por. hasło *galant* w SGP PAN]; *Zachciało się*

⁴ Jest to wtórne substantivum z niem. *galant* 'dworny, uprzejmy' lub z franc. 'wytworny, elegancki'.

starej babie młodego galanta (...), Obrowo, pow. toruński [KSGP PAN, SGKuj]. Pozostałe znaczenia omawianych wyrazów i ich form wiążą się przede wszystkim z informacją o dużym rozmiarze charakteryzowanych desygnatów, ludzi i rzeczy, ich ilości, czy dorodności, np. *galanty uovéz juž uros* [AJW, cz. 2, 180, pkt 55], *wychował ojciec galantych dzieci* 'dużo dzieci', Domaniewice, pow. łowicki [SGPKarł], *galańće 'dużo' pęneży maų to se kupeų*, Wilków, pow. kielecki; *čšeba galanto śmetany* 'dużo', Woźniki, pow. zduńskowolski [SGP PAN]; *jak my mielim tych kartofli galancie, to trzy tygodnie kopalim*, Gajówka, pow. włocławski [SGKuj] lub wskazują na stopień natężenia / nasycenia określanej przez nie cechy, zawsze pozytywnej, wartościowanej dodatnio.

Omawiane formy wyrazowe w tych samych znaczeniach funkcjonują również współcześnie w polszczyźnie ogólnej, o czym przekonują dane zamieszczone w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP), pochodzące z literatury pięknej, prasy oraz rozmów internautów, np. *Czarny mundur, włosy przylizane galanto i wąsik ułożony* [Daniel Odija, *Kronika umarłych*, 2010]; *Powitał tym sposobem zanie władcę Franków, który także uczynił galanty 'piękny' pokłon* [Krzysztof Rutkowski, *Paryskie pasaże*, „Gazeta Wyborcza”, 1993]; *Ze trzy lata temu prawie pół budynku się zawaliło. A taki był galanty przed wojną 'piękny, porządny'* [„Dziennik Łódzki”, 2001]; *Sam zresztą także prezentował się galantnie 'ładnie'* [„Dziennik Polski”, 2002]; *i chłop taki galanty 'przystojny, ładny' stał przy niej* [Rozmowa o figurze, #kanal_mowiony]; *no i galantny wobec kobitek 'szarmancki'* [pl.soc.polityka, 2005]; *Urodziłaś się 13, a tu taki galanty kawaler ci się trafił* [pl.soc.dzieci, 2005]; *witając się, galantnie zasalutował do czapki* [pinzka.pl, 2006].

Szczególnie interesujące wydają się te znaczenia omawianych leksemów, które wynikają nie tylko z ich funkcji ograniczającej się do wyrażenia cech o charakterze jakościowym czy ilościowym, ale również precyzowania ich natężenia. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi przede wszystkim na tę funkcję omawianych form w gwarach i polszczyźnie ogólnej. Przedmiotem analizy staną się te z użyc leksemów *galanty*, *galancie*, *galańcio*, *galanto*, których eksplikacja znaczeń będzie mieściła się w szeroko pojętym zjawisku gradacji, obejmującej trzy kategorie semantyczne: dostateczność, kompletność i intensywność [Bałabaniak 2013, 59–60].

Dane egzemplifikujące to zagadnienie pochodzą z dzieł publikowanych, tzn. ze słowników gwarowych [SGPKarł, SGP PAN, SGŚ, SGM, SGKuj, SL, Świdarska 1929; Maciejewski 1969; Nowak 2012], monografii [Sobierajski 1952] i atlasów gwarowych [AJW] oraz niepublikowanych materiałów, przede wszystkim z kartoteki *Słownika gwar polskich*⁵

⁵ W celu pełniejszej egzemplifikacji niekiedy przytacza się przykłady z kartoteki *Słownika gwar polskich*, mimo występowania kontekstów w artykułach hasłowych leksemów: *galanty*, *galantny*, *galanto*, *galancio*, *galancie* w SGP PAN.

[KSGP PAN]. Zawarte w tych źródłach dane językowe pochodzą z dość rozległej cezury czasowej, są datowane od końca XIX wieku [SGPKarl] po czasy współczesne [NKJP]. Nie sądzę jednak, by ta właściwość analizowanego materiału mogła przeszkodzić w omówieniu funkcji form *galanty* i *galancie* w polszczyźnie, nie wydaje się bowiem, by zróżnicowanie temporalne i terytorialne miało większy wpływ na ich wartość semantyczną. Współczesne przykłady funkcjonowania omawianych leksemów w funkcji gradacyjnej wyekscerpowano z Narodowego Korpusu Języka Polskiego. Przy ich wyborze skupiono się na cytatach pochodzących z rozmów internetowych reprezentujących przede wszystkim polszczyznę potoczną, w mniejszym zakresie zaś styl literacki i publicystyczny. Nie wykorzystano cytatów pochodzących z *Chłopów* Władysława Reymonta, w których omawiane leksemy wystąpiły wyjątkowo często, z uwagi na ich dość liczną egzemplifikację w prezentowanych materiałach gwarowych.

1. PRZYMIOTNIK GALANTY

Przymiotnik *galanty* oprócz swoich podstawowych znaczeń, wynikających z sensu fundującego go wyrazu motywacyjnego, czyli rzeczownika *galant*, służy w gwarach i polszczyźnie potocznej do wyrażania często skomplikowanych i trudnych do jednoznacznej identyfikacji treści. Zarówno *Słownik gwar polskich*, jak i Narodowy Korpus Języka Polskiego rejestrują szereg użyczeń tego przymiotnika, który wiąże się z rzeczownikami w celu ich dokładniejszej charakterystyki. Jego specyficzną właściwością jest to, że w jego strukturze semantycznej mieszczą się – obok komponentu wskazującego na stopień natężenia cechy, różne znaczenia, nieujawnione eksplicytnie, np. *žećóki juž galante* ‘dość duże’, *to ne potša ix pilnovać* [Szym]; *zupa galanta* ‘całkiem dobra’ *a zmywanie zrobimy maniana* [NKJP, pinezka.pl, 2008]. Obok wyrażen gradacyjnych *dość* / *dosyć*, *całkiem* pojawiają się nazwy cech o wysokiej wartości, wynikające z subiektywnej, pozytywnej oceny nadawcy, dotyczące rozmiaru, właściwości fizycznych (np. *duży*, *ciężki*, *obfity*), wyglądu (*zgrabny*, *ładny*), smaku (np. *dobry*) czy np. stanu zdrowia (*zdrowy*) opisywanej postaci lub przedmiotu. Funkcja przymiotnika *galanty* jako wykładnika natężenia cechy ujawnia się dopiero po wejściu w głąb jego struktury semantycznej, stąd tylko wyraźne sformułowanie jego definicji pozwala na odkrycie / odsłonięcie znaczenia gradacyjnego. Niestety nie jest to zadanie łatwe, bowiem dość często można spotkać się z pewnym problemem przy próbie interpretacji znaczenia omawianego przymiotnika. Kłopot z jego wyjaśnieniem wynika z tego, że jego semantyka wyrażona w zdaniu może wskazywać zarówno przeciętny stan określonej cechy, np. ‘dobry’: *galanty školník* ‘dobry uczeń’ [SL], ‘duży’: *ješčy ny mo svučijy lot – a juš taki galanty* ‘duży’, Chraplewo, pow. nowotomyski [AJW, cz. 2., 180, zob. Osowski

2018, 104, 111],⁶ jak i poziom dostateczny, z charakterystycznym dla tego typu gradacji określniku *dość / dosyć*, np. *kamaše to mož iešče galante* ‘dosyć dobre’, *a uubraño ni moš fcale* [Szym]. Analiza zamieszczonych w źródłach definicji przymiotnika *galanty* nie ułatwia interpretacji jego znaczeń – często pojawiają się obok siebie różne pod względem wartości eksplikacje typu ‘taki jak trzeba, dobry, porządny, doskonały’, ‘duży, spory, wyrośnięty, dorodny’ [SGP PAN, sv. *galanty*]. W związku z powyższym, w wypadku braku wyrażenia gradacyjnego w definicji znaczenia analizowanych przykładów oraz w odniesieniu do współczesnych cytatów, jesteśmy zmuszeni do dokonania arbitralnej oceny ich funkcji gradacyjnej na podstawie własnej kompetencji językowej.

Przykłady użycia przymiotnika *galanty* w gwarach pochodzą przede wszystkim:

- z Wielkopolski, np.: *galantyno vepška zabilišta*, ‘dość dużego’, Złotniki, pow. kaliski; *galanty kavoueg drogi*; *galanty xupok juž zdatny do roboty*; *galante sviňaki urosuy*; *galante żyto*; *galante kartofle* ‘dość duży, spory’ Kramsk, pow. koniński, *galanty xlip ci se udu* ‘dość dobry’, *galanto žeuxa s ty Rušinuvny* ‘dość ładna’ Kramsk, pow. koniński [SGP PAN; KSGP PAN];
- z Kujaw: *miszkał un z rodziną w galantym dworku, naokoło którný był duży park*, inowrocławskie; *taki galanty kawołek*, Szymborze, pow. inowrocławski [SGKuj];
- z ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej: *jak juš vyšlý* [kartofle] *galante to potam uobuoryvalý je*; ‘spore, dość duże’ Siemoń, pow. toruński [Maciejewski 1969, 212];
- z ziemi łeczycko-sieradzkiej: *plevňok, bo juž byu galanty* ‘dość duży, podrosły’, Zagórze, pow. poddębicki [SL, sv. *plewniak*]; *galanty* ‘dość duży, wyrośnięty’, Roźniatów, pow. poddębicki; *galanty kuňok še vyrobiu iešče s tego lixostfa* ‘dosyć duży’; *galantom kobite sobe znal* ‘dosyć ładna’; *galante šfyńe porosuy* ‘dosyć ciężkie’ [Szym];
- z północnej Małopolski, np. *galanto žouxa* ‘dość ładna’, Żychorzyn, pow. opoczyński [KSGP PAN]; *żyće* ‘wyżywienie’ *to my dajum galante, ino robić tša duža* ‘obfite, dość duże’, Trzebina, pow. opoczyński [SL, sv. *życie*];
- z Mazowsza: *roši galanti descik*; ‘dość duży’, Janki Młode, pow. ostrołęcki; *Z drugy strony płotka tako galanto jałuwecka stojaju* ‘wyrośnięta, dość duża’ Łowickie; *Prose tu do mñe, mum ja tu galanty towar na sprzedanie* ‘taki, jak trzeba, dobry’, Czarnia, pow. ostrołęcki; *Ach, co za galanty był juž chłopiec, a mądry nad komplet* ‘dość duży, spory’, łukowskie, siedleckie [SGP PAN, KSGP PAN].

⁶ Pośrednio świadczą o tym utworzone od przymiotnika *galanty* derywaty informujące o wyższym poziomie natężenia cechy typu: *galantawy* ‘dość duży, dość dobry’ oraz ekspresywizmy: *galańciutki, galańciuchny* [SGP PAN, t. 8, z. 1.].

W gwarze Domaniewka, położonego w Łęczyckiem, M. Szymczak zanotował konstrukcje zdaniowe, w których formy dopełniają wyrazu *galanty* mają sens adwerbalnego wyrażenia ‘dosyć dużo’, np. *galanty ɯovec še doxovauy; galanty kuńcyny pšyúuzeš s tego kavouka; tag razem igo ɯi ɯoicuf to galanty žimí; galantigo žyta žešta bez žiň ɯumúucíli* [Szym]. Podobny przykład znajduje się w *Słowniku gwar polskich* J. Karłowicza [SGPKarł, t. II, 48]: *wychował ojciec galantych dzieci*, pochodzący z Domaniewic w Łowickiem.

Jedynym odnalezionym przeze mnie przykładem gwarowym, w którym przymiotnik *galanty* bezpośrednio intensyfikuje cechę wyrażoną innym przymiotnikiem jest wyrażenie: *galanty ɯostry nus* ‘dostatecznie ostry’, pochodzące z Łowickiego [SGP PAN].

Przymiotnik *galanty* w omawianych przykładach informuje przede wszystkim o dostatecznym stopniu wyrażanej cechy. Podobnie należy interpretować przykłady zanotowane współcześnie, np. *Wyszła z chaty góralka i przyniosła mi „taki galanty skopecek kwaśnego mlika”* ‘dość duży’ [Justyna Bździuch, „Wychowawca” nr 199/200, 2009]; *Uzbierałam już nawet galanty worek* [chrustu] ‘dosyć duży’ [Irena Matuszkiewicz, *Nie zabijać pajaków*, 2007]; *Zrobiła się galanta zadyma*, ‘dosyć duża’ [forumwisko.pl, 2005]; *I krecha była galanta* ‘dość wyraźna’ [pl.soc.dzieci, 2000]. Nieliczne przykłady dowodzą wyrażania przez przymiotnik *galanty* stopnia kompletności danej cechy, np. w zdaniu, pochodzącym z NKJP: *zupa galanta* ‘całkiem dobra’ *a zmywanie zrobimy maniana* [NKJP, pinezka.pl, 2008].

2. PRZYSŁÓWEK GALANCIE, GALANCIO, GALANTO

Omawiane leksemy zarówno w gwarach, jak i w we współczesnej polszczyźnie należą do różnych kategorii semantycznych wyrażeń gradacyjnych. Podobnie jak w wypadku przymiotników, od których zostały utworzone, ich znaczenie nie zawsze jest wyrażone eksplicytnie, jest ukryte w głębi struktury semantycznej – obok określnika gradacji, np. *dość / dosyć* zawiera ona dodatkowe znaczenie. Informują one przede wszystkim o stopniu dostateczności (wystarczalności) stanu lub czynności.⁷ Odnosząc się do jej przeciętnej wartości, wskazują na jej wystarcza-

⁷ Zdaniem D. Bałabaniak [2013, 121] „intensyfikatory wchodzą w relację tylko z czasownikami, w których strukturze semantycznej jest jakiś element stopniowalny, nie łączą się zatem z czasownikami oznaczającymi tylko akcję lub ruch”. „Łączenie się intensyfikatorów jedynie z elementem znaczenia danego czasownika (...) naśladuje semantyczną relację intensyfikatorów z przymiotnikami. Sens intensyfikatora aktualizuje się jakby wewnątrz danego predykatu” [2013, 122].

jący ('taki jak trzeba', 'tyle, ile potrzeba', 'dogodny', 'dobry', 'w sam raz') poziom.

Dość dużo przykładów przysłówków *galancie* i *galanto* charakteryzujących czynność ze względu na jej dostateczność odnajdujemy w materiałach gwarowych, np.:

- z Wielkopolski: *galańće* 'tak jak trzeba, porządnie' *pomalovou ta xysa* 'dom', pow. kepiński; *galańće ušyū* [marynarke] 'dobrze, tak, jak trzeba', pow. koniński [SGP PAN]; *galańće se vloū* 'wypił dość dużo alkoholu', *galańće uuros* 'sporo', *galańće uįexali* 'sporo', Sokołowo, pow. kolski [AJW XI, cz. 2., 182]; *galańće uożes* 'dość ładnie', *galańće žišeį žuoroues* 'dość dużo', Kramsk, pow. koniński; *powieda, že będzie galanto* 'dobrze, jak trzeba' Aleksandrówek, pow. koniński, *galańće se podįoduūm* 'dobrze, tyle, ile trzeba', Złotniki, pow. kaliski [SGP PAN, KSGP PAN];
- z Kujaw: *įażym po nińecku galańće rozumou* 'dość dobrze, wystarczająco', Kujawy [Sobierajski 1952, 89]; *betków było galancie*, inowrocławskie; *galańće rozumioł*, Bachorce, pow. inowrocławski 'dość dobrze'; *ale galańće zjadłem* 'dość dużo' Złotniki Kujawskie, pow. inowrocławski [SGKuj];
- z ziemi chełmińsko-dobrzyńskiej, np: ...*ale kase įedlį to una tam vyxożiūa galańće* 'sporo, dość dużo', Siemoń, pow. toruński [Maciejewski 1969, 211];
- z ziemi łeczycko-sieradzkiej, np.: *Galańće mleka ņeses* 'dość dużo'; *Copke baranjkovom mou, galańće se v ni uxożiū* 'dość długo', Woźniki, pow. sieradzki [SGP PAN]; *galańće zarobiūez na tym* 'dosyc dużo'; *galańće se įuš popravįū po ty xorobe* 'dosyc dużo'; *galańće se įešče tšymo* 'dosyc dobrze', *galańće pofsxożiūo įuš to žyto* 'dosyc dobrze' [Szym];
- z Małopolski: *pšymrozek zlapał to tag belo galańci vyńš* 'dogodnie, jak trzeba, dobrze', Radkowice, pow. starachowicki; *zboże pięknie wymłócone (...), wszyčko galanto wymłynkowane* 'tak jak trzeba', Iwkowa, pow. brzeski [SGP PAN]; *galańće uokrošiūas tyn bosz, bo įe taki dobry* 'dość dużo, sporo', Trzebina, pow. opoczyński [SL, sv. okrasić]; *galańće potsyxo to prańe; galańće mi še xovo tyn prošok; galańčo śńik pšysypou* 'dobrze; dość dobrze; tak, jak trzeba' Studzienice, pow. pajczański [SL, sv. podsychać, prosiak];
- z Mazowsza: *Tam dužo Polaków jest. Polskie kościoły sum to i Polaków galancie jest* 'sporo, dość dużo', Węgrzynowice, pow. tomaszowski [KSGP PAN], *kunie już galancie przeżerły*, ok. Przasnysza [KarłSGP].

Jedynym przykładem użycia przysłówka *galancie* bezpośrednio w funkcji określnika gradacji jest przykład pochodzący z Domaniewka w pow. łeczyckim: *galańće dalekavo* 'dosyc' [Szym] oraz z Łowickiego [Świdarska 1929, 354].

Sporadycznie przysłówki *galancie* / *galancio* / *galanto* możemy odnaleźć w gwarach polskich w pozostałych funkcjach semantycznych charakterystycznych dla wyrażen gradacyjnych – intensywności i kom-

pletności. Pełnią one funkcję wykładnika wysokiego stopnia cechy stanu lub czynności nazwanych przez czasownik, zastępując ogólnopolski przysłówek *bardzo* i jego ekwiwalenty (*mocno*, *znacznie*) w zdaniach: *f sk^uole galańće ȳo xfalo* ‘bardzo’, Wilków, pow. kielecki; *Graboski mušou še galańće potuuc, že cauy tyžiń leży v ušku* ‘bardzo’, Kramsk, pow. koniński [SGP PAN; KSGP PAN]; *Gołab, kowal wojkowski, galancie se podpít we Włocinie i szedł w nocy do domu* ‘bardzo’, Wojków, pow. sieradzki [KSGP PAN]; *galańće pada desc* ‘bardzo mocno’ Dulsk, pow. golubsko-dobrzyński [Maciejewski 1969, 211]; *uno še galańće uócepleyo* ‘bardzo’, Łowickie; [SGP PAN]; *żyto galańće podrosto po tyx dyscax, galańće tšybum zaiunce f tym roku; galańćo śnik pšysypou* ‘bardzo’, Studzienice, Radom [SL, sv. *podrastać, trzebić, przysypać*]; *...i tęg^o mocno pobuuy, gal’añće* ‘bardzo’, Kamianki-Wanki, pow. siedlecki [KSGP PAN]; *Waleska zadowolo, že ją utoplec galanto* ‘mocno’ *wyściskoł, cista ku swoji chatpie*, śląskie [SGŚ, t. 10, 13]. Omawiane przysłówki mogą również pełnić rolę wykładnika kompletności odpowiadającego leksykalnym wyrażeniom gradacyjnym *zupełnie* i *całkiem*, np. *galańće še pšejošniyo* ‘całkiem’, Studzienice, pow. pajęczanński [SL, sv. *przejaśnić się*]; *pšecykum še, patše, rozvidniyo še galańće* ‘zupełnie’, Rębowo, pow. plocki [SGP PAN].

Omówione funkcje przysłówek *galancie* / *galancio* / *galanto* jako wykładników gradacji właściwości charakteryzujących czynność lub stan wyrażone czasownikiem odnajdujemy również we współczesnej polszczyźnie ogólnej. W Narodowym Korpusie Języka Polskiego znajdują się cytaty potwierdzające ich funkcję, polegającą na informowaniu o wystarczającym, dostatecznym poziomie cechy stanu lub czynności. Jako wykładniki gradacji reprezentują semantyczną kategorię dostateczności [Bałabaniak 2013, 59–61], np. *już się tak galancie* ‘dość nisko’ *pochyliłem to parę razy tak czułem że ta* [O sprzęcie narciarskim, #kanał mówiony]; *ale to tak na oko się patrzy jak postawisz gdzieś przy grzejniku no żeby galancie* ‘dość wysoko, dobrze’ *wyrośło* [O sprzęcie narciarskim, #kanał mówiony]; *a bo w piecu jeszcze galancie* ‘dość dużo’ *było* [Rozmowy przy winie, #kanał mówiony]; *że galancie* ‘dość dużo’ *osób tam pojechało jakaś ekipa* [Przyjaciółki-pogaduszki, #kanał_mowiony]; *Uciechy będzie moc, a imprez my tyz przyryktowali galancie* ‘dużo, dosyć dużo’! [„Gazeta Krakowska”, 2003]; *znaczy się mleczaki* ‘zęby mleczne’ *trzymają się galancie* ‘dość dobrze’ [forum.michalkiewicz.pl, 2008].

Przysłówki te mogą również pełnić rolę wykładnika intensywności, wskazują bowiem na wysoki stopień cechy wyrażonej przymiotnikiem lub właściwości związanej z określaniem stanem lub czynnością, np. *że jak masz kurcze ten stok galancie* ‘bardzo’ *wąski, to musisz uważać nie?* [O sprzęcie narciarskim, #kanał mówiony]; *U mnie galanto* ‘bardzo, w wysokim stopniu’ *spowalnia to działanie przegłdarki* [pl.rec.gory, 2002]; *który estetycznie nic nie daje, za to galanto* ‘bardzo’ *pogarsza czytelność tekstu na nim* [pl.rec.gory 2002]; *Może nie tyle o niego co o 5 hektarów pasujących „galantnie”* ‘bardzo’, *bo tylko za miedzą leżących* [„Dziennik Polski”,

1999]; *Jeśli tak samo jest na ścieżce poniżej śnieżnych kotłów, kamloty mogą być galanto 'bardzo, w wysokim stopniu' oblodzone...* [pl.rec.gory, 2002]; *ale masz galancie 'bardzo wysoko' ubezpieczony czy tylko tak średnio?* [Rozmowy przy zwożeniu długich snopków, #kanał mówiony]; *Tam to się można dopiero galanto 'bardzo' zapocić...* [pl.rec.gory, 2008]; *że ten Pierdziwól skądś tam dawno już nie miał tak galancie 'bardzo' rozbitego łba* [Witold Turant, *Przygoda na Tylnej Mariackiej*, 2009].

Przymiotnik *galanty* oraz pochodzące od niego przysłowki jako leksykalne wykładniki gradacji cechy pełnią wyjątkową funkcję w polszczyźnie – za ich pomocą można sprecyzować stopień natężenia cechy od jej wartości przeciętnej, przez dostateczną, wystarczającą, kompletną po wysoką. Dzięki złożonej strukturze semantycznej, zawierającej obok elementu intensyfikującego różne sensy, wydobywane każdorazowo podczas ich aktualizacji w zdaniu, zyskują uniwersalny charakter. Słowa *galanty / galancie* mogą wszak wyrażać różne wartości wielu cech o charakterze stopniowalnym, a odczytanie znaczeń omawianych form jako wykładników intensywności cechy jest uwarunkowane kontekstowo. Możliwe, że ta ich właściwość, w dużym stopniu wygodna, wpisująca się w zasadę ekonomii w języku, decyduje o współczesnym utrzymywaniu się omawianych leksemów nie tylko w gwarach, ale również (a może przede wszystkim) w potocznej polszczyźnie ogólnej, ograniczonej terytorialnie. Można zdefiniować je jako regionalizmy o dialektalnym rodowodzie, znane są bowiem nie tylko użytkownikom gwar ludowych, ale również mieszkańcom miast i miasteczek znacznego obszaru Polski [zob. Słódź, 198, SłPoznań], którzy za ich pomocą dokonują oceny wartości charakteryzowanych przez nich ludzi, przedmiotów i ich cech, czynności i stanów.

Bibliografia

- AGK – K. Dejna, 1962–1968, *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, t.1–6, Łódź.
- AJW – Z. Sobierajski, J. Burszta (red.), 1979–2005, *Atlas języka i kultury ludowej Wielkopolski*, t. 1–11, Wrocław–Poznań.
- D. Bałabaniak, 2013, *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażań gradacyjnych*, Opole.
- Dor – W. Doroszewski (red.), 1957–1969, *Słownik języka polskiego*, t. 1–10, Warszawa.
- ESJPKXVII/XVIII – *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i I poł. XVIII w.*, on-line [dostęp: 31.07.2019].
- E. Janus, 1981, *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

- E. Janus, 1977, *Wykładowcy intensywności cechy we współczesnej polszczyźnie*, „Polonica” III, s. 47–57.
- M. Karaś, 1959, *O strukturach słowotwórczych typu biały, który w języku polskim*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” t. XVIII, s. 113–135.
- KSGP PAN – kartoteka słownika gwar polskich: online <http://rcin.org.pl/dlibra/> [dostęp: 22.07.2019].
- L – S.B. Linde, 1854–1860, *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Lwów.
- J. Maciejewski, 1969, *Słownik chełmińsko-dobrzyński*, Toruń.
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, online: www.nkjp.uni.lodz.pl [dostęp: 21.07.2019].
- J.K. Nowak, 2012, *Słownik gwary górali żywieckich*, Żywiec–Grojec–Warszawa.
- B. Osowski, 2012, *Morfologiczne i leksykalne wykładowcy gradacji cechy wyrażonej przymiotnikiem w języku mieszkańców dwóch miejscowości w Wielkopolsce*, „Poradnik Językowy” z. 8, s. 71–97.
- B. Osowski, 2018, *Kategoria przymiotnika w języku mieszkańców wsi północno-wschodniej i południowo-zachodniej Wielkopolski. Studium leksykalno-słowotwórcze*, Poznań.
- PSWP – H. Zgólkowa (red.), 1994–2005, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań.
- D.K. Rembiszewska, 2007, *Słownik dialektu knyszyńskiego Czestawa Kudzińskiego*, Łomża.
- SGM – J. Wronicz (red.), 2016, *Słownik gwar małopolskich*, t. I, Kraków.
- SGP PAN – *Słownik gwar polskich [A – Hyżki]*, 1977–, oprac. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN, *Źródła* i t. I, red. M. Karaś, J. Reichan; t. II–V, red. J. Reichan, S. Urbańczyk, t. VI, red. J. Okoniowa, J. Reichan, t. VII–, red. J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- SGPKarł – J. Karłowicz: *Słownik gwar polskich*, 1900–1911, t. 1–6, online: <http://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/> [dostęp: 21.07.2019].
- SGKuj – Z. Sawaniewska-Mochowa (red.), 2017, *Słownik gwary i kultury Kujaw*, t. 1: A–H, Bydgoszcz.
- SGŚ – B. Wyderka (red.), 2008, *Słownik gwar śląskich*, t. 10, Opole.
- SL – K. Dejna, 1974–1985, *Słownictwo ludowe z terenu województw kieleckiego i łódzkiego*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” (A–B) 1974, 20, s. 189–277; (C–D), 1975, 21, s. 135–290; tegoż: *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego*, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego” (E–J) 1976, 22, s. 135–268; (K), 1977, 23, s. 147–290; (L–M) 1978, 24, s. 149–274; (N–Ó), 1979, 25, s. 123–276; (Pa–Por) 1980, 26, s. 117–257; (Pos–R), 1981, 27, s. 129–281; (Sa–Sy) 1982, 28, s. 119–261; (Sz–U) 1983, 29, s. 83–233; (W), 1984, 30, s. 91–213; (Z–Ż), 1985, 31, s. 143–265.
- SŁódź – D. Bienkowska, M. Cybulski, E. Umińska-Tytoń, 2007, *Słownik dwudziestowiecznej Łodzi. Konteksty historyczne, społeczne, kulturowe*, Łódź.
- SłPoznań – M. Gruchmanowa, B. Walczak, *Słownik gwary miejskiej Poznania*, online: <http://www.poznan.pl/mim/sloownik/> [dostęp: 25.07.2019 r.].
- Słstp – S. Urbańczyk (red.), 1956–1959, *Słownik staropolski*, t. 2 (D–H), Wrocław.
- Z. Sobierajski, 1952, *Gwary kujawskie*, Poznań.

- SW – J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki (red.), 1900–1927, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Wrocław–Warszawa.
- SWil – A. Zdanowicz i in. (red.), 1861, *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno, online: <http://eswil.ijp-pan.krakow.pl/> [dostęp: 25.07.2019].
- SzymDom – M. Szymczak, 1962–1973, *Słownik gwary Domaniewka w powiecie łęczyckim*, cz. 1–8, Wrocław.
- H. Świdorska, 1929, *Dialekt Księstwa Łowickiego*, „Prace Filologiczne” t. 14, s. 257–413.

Galanty and galancie as lexical exponents of the intensification degree of a characteristic in dialects and general Polish

Summary

The author presents the functions of the lexical exponents of gradations with a dialectal origin, namely of: the adjective *galanty* and the averbs *galancie*, *galancio*, *galanto* in the colloquial Polish language and Polish dialects. Based on dialectal and general Polish data coming from published works (dictionaries, atlases, dialectal monographs) and unpublished collections of vocabulary, she discusses their gradational meanings falling into three semantic categories: sufficiency (e.g. *galancie osób pojechało* ('quite many' people have gone)), completeness (e.g. *zupa galanta* ('quite a good' soup)), and intensity (e.g. *galancie wąski* (a 'very' narrow)). The identification of the meanings of the discussed forms as exponents of the intensity of a characteristic is, in most cases, conditioned on the context. They express various values of many gradational characteristics which are extracted while being actualised in a sentence. Due to their limited distribution (mainly Greater Poland, Kuyavia, Łęczyce and Sieradz Land, northern Lesser Poland, Masovia, Chełmno and Dobrzyń Land) and presence in the colloquial Polish language, the discussed forms can be classified as regionalisms with a dialectal origin.

Keywords: lexicology – dialectology – dialects – colloquial Polish language – regionalisms

Trans. Monika Czarnecka